

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНОГО АНАЛІЗУ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

У статті розглядаються сучасні напрями і методи дослідження політичного електорального простору як у класичному, так і посткласичному вимірі.

Ключові слова: електоральний простір, виборці, політична система, моделювання, політичний аналіз.

Одним із найважливіших напрямів теоретико-прикладного політичного аналізу електорального простору, який набув своєї самостійності у 70–80-х роках ХХ ст., є просторове моделювання. Відомо, що основний внесок у створення методології та методик просторового моделювання належить ученим США. Проте останнім часом створені просторові моделі стали адаптуватися до домінуювальних в Європі багатопартійних систем і політичних умов посткомуністичних країн.

Дослідники визначають просторове моделювання як процедуру співвіднесення політичних позицій партій/кандидатів з політичними позиціями виборців, причому обидва типи позицій являють собою об'єкти в деякому *n*-вимірному політичному просторі. Виміри останнього в класичній моделі – це питання політичного порядку денного чи/або загальні ідеології (ліві–праві, консерватори–ліберали та ін.). У некласичній моделі виміри простору являють собою шкали інтенсивності підтримки загальних ідеологій і/або конкретних політичних курсів.

У науковій літературі виокремлюються такі характерні риси просторового моделювання:

– воно повинно бути орієнтованим на пояснення та передбачення результатів голосування в конкретних електоральних системах;

– вирішення вищезазначеного завдання будується на чітко експлікованому концептуальному фундаменті, що торкається принципів проблем політичної теорії: насамперед це проблема електорального вибору як такого, його механізмів, мотивації тощо, вписаного в різноманітні інституціональні контексти [1, с. 168].

Сучасна методологія досліджень електорального простору включає кількісні та якісні методи. Найпростіша методика, на думку дослідників, пов'язана з картуванням електорального процесу. Воно передбачає порівняння статистичних даних за різними територіями, виявлення характеру й амплітуди міжрегіональних відмінностей та їх опис. З метою пояснення, пошуку стійких закономірностей широко застосовується факторний аналіз. Різноманітні характеристики соціуму розглядаються як чинники, що впливають тією чи іншою мірою на волевиявлення територіальної спільноти. Чинники можуть бути основними й коригувальними. Основні створюють головні особливості електоральної мапи конкретної держави, вони прямо пов'язані з сегментацією та партійною системою. Завдяки дії основних чинників зазвичай виникає феномен домінування певних партій на значних територіях, виникають відносно гомогенні електоральні райони. Їх дія викликає деякі зміни електоральних показників у той чи інший бік, а інколи призводить до девіантної електоральної поведінки.

Визначення цих чинників та їх дії потребують сфокусованих регіональних досліджень, знання політичної ситуації на конкретній території.

Головний кількісний метод у регіональних дослідженнях електорального процесу – кореляційний аналіз, за допомогою якого визначається лінійна кореляція між електоральними показниками та різноманітними характеристиками соціуму. Як вказується у науковій літературі, кореляційний аналіз має свої позитивні й негативні сторони. Позитивним є те, що він дозволяє з математичною точністю встановлювати вагу тих чи інших чинників, виявляти найбільш важливі чинники голосувань. Водночас електоральний вибір не може бути простою функцією статистичних даних: між статистичним показником і рішенням про голосування знаходиться «фільтр» електоральних мотивацій, рішень, пов'язаних з духовною сферою людини. Крім того, існує ризик «статистичного радикалізму», коли добираються статистичні показники, що не мають прямого відношення до прийняття електорального рішення, і якщо кореляції виявляються високими, вигадують пояснення.

Кількісні методи націлені на аналіз зв'язку голосування територіальних спільнот із соціально-економічною ситуацією. Кореляційний аналіз установлює залежність електоральної мапи від соціального виміру електорального простору. За його межами залишається не тільки регіональний вимір, а й етнокультурний.

Якщо раніше політичне розмежування у посткомуністичних країнах можна було уявити у вигляді лінійного континууму, то тепер

для цього потрібно, з точки зору нової методології, як мінімум, двовимірний простір. Так, Н. Боббіо зображує сучасне структуроване політичне поле через перетин двох осей: рівності – нерівності і свободи – авторитаризму. На вкрай лівому фланзі розташовуються егалітарно-авторитарні сили, на вкрай правому – авторитарні супротивники рівності. Проміжний простір займають прибічники рівності й свободи (лівий центр) та прихильники свободи, які виступають супротивниками рівності (правий центр). Ця схема, проте, не цілком адекватно відбиває реальну ситуацію [цит. за: 2, с. 94].

Останнім часом у політичній науці постає питання про багатовимірність електорального простору. Так, російський дослідник А. Ахременко констатує, що переважна більшість моделей оперує не багатовимірним простором, а механічною сумою окремих вимірів, що ніяк не пов'язані між собою. У цьому плані показово, що навіть у настільки різних моделях, як класична модель Хинича і модель Макдоналда-Рабіновиця, сукупна дистанція між виборцем і партією обчислюється засобом простого сумування відстані за окремими вимірами. На практиці електоральний простір виборців є цілісним, а не виникає внаслідок механічного сумування окремих позицій. І політичні партії позиціонуються у свідомості виборця не дискретно, але за всіма вимірами одночасно [3, с. 176].

М. Хинич під час створення моделі парламентських виборів 1998 р. в Україні виявив, що виміри електорального простору можуть варіюватися всередині однієї і тієї ж держави, тим самим визнавши, що на електоральний простір та методи його моделювання впливає не тільки інституціональний, а й соціокультурний контекст.

Натомість соціокультурна специфіка може не просто видозмінювати набір питань політичного порядку денного, а й породжувати фундаментальні відмінності у структурах електорального простору. Так, на думку А. Ахременка, результати факторного аналізу російських федеральних виборів 1999-2003 рр. дуже чітко свідчать про присутність в електоральному просторі Росії поряд із традиційним ліво-правим розколом «владного» виміру [4, с. 178].

Як відомо, найбільш розповсюдженим типом політичної участі є електоральна поведінка. Вивчення електоральної поведінки належить до пріоритетних напрямів сучасної політичної науки. Підтвердженням цього може бути той факт, що у ХХ ст. у цій галузі було чимало досліджень. З'явилися цілі національні та інтернаціональні наукові школи й великі дослідні центри, сформовано солідні архіви електоральної статистики та результатів соціологічних опитувань. Значною мірою цьому сприяла велика практична значущість

результатів електоральних досліджень, що відкриває широкі можливості для пояснення поведінки виборців і прогнозування результатів виборів.

У 2004 році виконалось шістдесят років з початку нової епохи в дослідженні політичної поведінки. 1944 рік став уважатися початком нового етапу тому, що тоді П. Лазарсфельд та його колеги з відділу прикладних соціальних досліджень Колумбійського університету опублікували перше академічне дослідження виборів, в якому основна увага приділялась окремим виборцям. Дослідження, проведене за матеріалами президентської кампанії 1940 р. в Ельмірі (штат Нью-Йорк), з одного боку, відрізнялося примітивністю, з іншого – звісно ж, було передовим. Саме тоді процес формування думок і поведінки виборців під впливом президентської виборчої кампанії був уперше вивчений за допомогою панельної техніки. Проте дослідникам не вдалося вийти за межі соціального детермінізму, що підтверджується таким ствердженням: «У яких соціальних умовах живе людина, такі і її політичні погляди. Соціальні характеристики визначають політичні переважання» [5, с. 27].

Зазначене дослідження на тривалий період визначило парадигму дослідження політичної поведінки. Основне значення цього дослідження полягало в тому, що воно було зосереджене на виборці як такому. У подальшому це суттєво вплинуло на дослідження таких проблем, як громадянство і демократична політика. На новий якісний рівень електоральні дослідження піднялися завдяки розвитку біхевіорального методологічного напрямку, що запропонував соціально-психологічну інтерпретацію поведінки виборців на підставі індивідуальних даних. Соціально-психологічний підхід розкриває значення настанов, насамперед – партійної ідентичності, у позиції виборця.

Соціологічний підхід дає можливість виявити відмінності в політичних переважаннях і поведінці окремих соціальних груп, визначити наявні між ними ідеологічні розмежування.

Соціологічний підхід дає можливість виявити відмінності в політичних переважаннях і поведінці окремих соціальних груп, визначити наявні між ними ідеологічні розмежування. Засновниками цього підходу стали А. Зігфрід, П. Лазерсфельд, Б. Берельсон та ін. Згідно з цією моделлю в основі поведінки виборців лежить приналежність до групи, що визначається соціальними розмежуваннями. Представники зазначеного підходу виходили з того, що групові особливості голосування залежать від стану груп у суспільстві, який впливає на зв'язки груп з політичними партіями.

Перші дослідження електоральної поведінки, як уже зазначалося, проводилися в межах політичної географії. Відповідно до запропонованої А. Зігфрідом аналітичної моделі (яка ґрунтується на аналізі електоральної статистики за тридцятирічний період), що пояснює голосування, визначальними щодо електоральної поведінки є три взаємопов'язаних чинники: характер ландшафту, тип поселення і відносини власності, які, у свою чергу, тісно пов'язані між собою й визначають соціальну структуру та релігійний клімат, що безпосередньо впливають на голосування [6, с. 191].

Соціологічний підхід сприяв широкому розповсюдженню в електоральних дослідженнях кількісних методів. Використання факторного, типологічного, ієрархічного, кореляційного та регресивного типу аналізу на підставі електоральної статистики дозволило виявити вплив основних соціальних розколів на електоральну поведінку груп.

Упродовж тривалого часу соціологічний підхід існував у виді більш-менш артикульованої методологічної позиції, не являючи собою стрункої теорії голосування. У 1980-і роки послідовники С. Ліпсета і С. Роккана зробили спробу створити більш зрозумілу модель поведінки виборців. Так, британський дослідник П. Данліві сформулював «радикальну» модель, що стала протилежністю моделі партійної ідентифікації. Відповідно до цієї моделі голосування відображає позицію в соціальній ієрархії, хоча «суб'єктивні» чинники також певним чином впливають на політичні переважання виборців. Зокрема, припускався вплив ЗМІ і перегони партій на сприйняття виборцями свого стану в суспільстві. Наприклад, британські працівники – домовласники могли голосувати за лівих або за правих залежно від того, як ЗМІ інтерпретують їх групові інтереси. Відтак, виборці голосують під впливом ідеологічної інтерпретації соціальних розмежувань, запропонованої різноманітними політичними інститутами. При цьому вибір, так чи інакше, формується під впливом «колективного сприйняття» групових інтересів.

Побудова моделі впливу соціальних чинників на голосування за допомогою такого достатньо невизначеного словосполучення, як «колективне сприйняття», без урахування впливу міжособистісних контактів, обумовило її дещо уособлену позицію в межах соціологічного підходу.

Водночас слід зазначити, що в першій половині ХХ ст. мала місце обмеженість статистичних методів досліджень, зокрема мається на увазі їх нездібність виявити особливості індивідуальної поведінки, її зв'язки з безпосереднім контекстом. Суперечності полягали в тому,

що, з одного боку, дослідники намагалися проаналізувати й пояснити індивідуальний вибір виборця, а з іншого – мали лише сукупні дані.

З метою подолання цих недоліків широке застосування отримали соціологічні опитування, за допомогою яких аналізувалася анкетна інформація про індивідів, які становлять електоральні спільноти. Використання методів конкретно-соціологічного дослідження дозволяло виявити індивідуальні кореляції між соціальними, культурними і політичними характеристиками виборців та їх поведінкою.

На окремих громадян було звернено й два інших напрями, що вивчають демократичну політику з точки зору окремих виборців, які виникли у повоєнний період. У центрі серійного дослідження американських виборів і роботи Е. Кемпбелла, Ф. Конверса, У. Міллера і Д. Стоукса виявилися вибори 1948 року. Початком економічних теорій демократії стали праці Е. Даунса.

Відтак, виникли три найкрупніші дослідні школи: політичної соціології, що бере початок у працях відділення прикладних соціальних досліджень Колумбійського університету, соціальної психології, яка виникла в дослідному центрі Мічиганського університету, і політичної школи, що стала застосовувати поняття раціональності й особистого інтересу під час вивчення поведінки громадян.

Загальним для всіх цих напрямів слід уважати те, що вони зблизилися між собою з питання про місце громадян у демократичній політиці, але водночас поставили під сумнів теорію демократії. Характерним для них є інтерес до окремого виборця. Кожний із зазначених напрямів задається питанням про здібності окремих громадян діяти в умовах демократичної політики. Слід зазначити, що в галузі політичної поведінки це питання було одним з найважливіших упродовж багатьох десятиліть. Політичні соціологи постали перед необхідністю щось протиставити соціальному детермінізму, який суперечить моделі незалежного громадянина. Політичні психологи опинились у вакуумі політичних знань відносно типового громадянина, в той час як теорії демократії виходили з припущення, що його поведінка залежить від рішень проникливих і політично грамотних громадян. Перед політекономами виникло питання про те, навіщо індивід, який раціонально мислить, стане виконувати громадянські обов'язки, якщо його індивідуальний внесок, схоже, вельми незначний і не важливий? [82, с. 236].

Ще одним загальним моментом для вищезазначених наукових напрямів є те, що всі вони піддають сумніву можливості окремих

громадян, а отже, і потенціал демократичної політики в цілому. Кожному з них вдалося досягти свого роду примирення між реальними громадянами й окремими вимогами демократичної політики. На шляху до цього застосування виникла нова модель громадянства, здебільшого загальна для всіх трьох шкіл. Ще одним об'єднувальним моментом стало розуміння громадянина як істоти цілеспрямованої й інструментально мотивованої.

Зазначений підхід дозволяє дійти висновку, що у процесі розгляду електоральної поведінки намітилися деякі зміни, пов'язані скоріше з плюралізацією методологічних підстав дослідження, ніж із пошуком універсальної моделі.

Література

1. Ахременко А. С. Пространственное моделирование электорального выбора: развитие, современные проблемы и перспективы / А. С. Ахременко // Политические исследования. – 2007. – № 2. – С. 165-180.
2. Холодковский К. Г. Противостояние левые – правые: анахронизм или смена координат? / К. Г. Холодковский // Полис. – 2006. – № 6. – С. 81-97.
3. Ахременко А. С. Вказ. стаття.
4. Ахременко А. С. Вказ. стаття
5. Lasarsfeld P. The People's Choice. How Voter Makes up His Mind in a Presidential Campaign / P. Lasarsfeld, B. Berelson, H. Guadet. – N.Y., L., 1999. – 245 p.
6. Мелепкина Е. Ю. Исследования электорального поведения: теоретические модели и проблемы их применения / Е. Ю. Мелепкина // Политическая наука. – 2001. – № 2. – С. 190-216.
7. Карминес Э. Г. Политическое поведение: общие проблемы / Э. Г. Карминес, Р. Хакфельд // Политическая наука. Новые направления. – М. : Виче, 1999. – С. 235-262.

В статье рассматриваются современные направления и методы исследования политического электорального пространства как в классическом, так и постклассическом измерении.

Ключевые слова: электоральное пространство, избиратели, политическая система, моделирование, политический анализ.

In the article modern directions and methods of research of political электорального space are examined in classic and post classic measuring.

Key words: electoral space, electors, political system, designs, political analysis.

Єхнич Анжеліка Вікторівна – старший викладач кафедри загальних дисциплін та мовної підготовки іноземних громадян Державного закладу

«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського», кандидат політичних наук.

Рецензент: проф. Поліщук І. О.